Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Медицина және денсаулық сақтау факультеті
Эпидемиология, биостатистика және дәлелді медицина кафедрасы

ДӘРІС 9

Осал топтармен жұмыс: балалар, егде адамдар, мүгедектігі бар адамдар және мигранттар

Пән: Пациент және қоғам

Лектор:
Абдрахманова Зинат Батырхановна
Эпидемиология, биостатистика және дәлелді медицина кафедрасының доценті
Медицина және денсаулық сақтау факультеті, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алматы, 2026

Сабақтың мақсаты және күтілетін нәтижелер

МАҚСАТЫ

Осал топтар ұғымын, балалардың, егде адамдардың, мүгедектігі бар адамдардың және мигранттардың ауыз қуысы денсаулығы мен стоматологиялық көмекке қолжетімділігінің ерекшеліктерін түсіндіру және оларға бейімделген көмек көрсету тәсілдерін меңгерту.

Күтілетін нәтижелер: сабақ соңында білім алушы...

1. осалдық ұғымын және оның себептерін түсіндіреді;
2. балалармен жұмыстың коммуникациялық және профилактикалық ерекшеліктерін сипаттайды;
3. егде адамдардың ауыз қуысы денсаулығы мәселелерін және көмек тәсілдерін атайды;
4. мүгедектігі бар адамдарға ақылға қонымды бейімдеу шараларын ұсынады;
5. мигранттардың стоматологиялық көмекке қолжетімділігінің кедергілерін және шешу жолдарын түсіндіреді.

Осалдық ұғымы

Анықтама

Әлеуметтік, экономикалық, физикалық немесе құқықтық жағдайларға байланысты денсаулығына зиян келу қаупі жоғары және көмек алу мүмкіндігі шектеулі топтар.

Себептері

Жасы, денсаулық жағдайы, мүгедектік, кедейлік, тіл, құқықтық мәртебе, әлеуметтік оқшаулану, стигма.

Қиылысушылық (интерсекционалдық)

Бірнеше осалдық факторының қабаттасуы: мысалы, мүгедектігі бар ауылдағы егде әйел.

Кәсіби міндет

Көмекті бейімдеу, кемсітпеу, қолжетімділікті белсенді қамтамасыз ету — әділдік принципі.

Балалар

Ерекшеліктері

- Ерте балалық шақ тіс жегісі — жиі кездесетін созылмалы ауру
- Ата-ананың білімі мен әдеттеріне тәуелділік
- Қорқыныш, ынтымақтастыққа қабілеттің жасқа байланыстылығы
- Келісім — заңды өкілден; баланың пікірін ескеру
- Қатыгездік пен немқұрайдылық белгілерін анықтау міндеті

Тәсілдер

- **«Айт — көрсет — жаса» (tell-show-do)**
- Позитивті күшейту, бейвербалды коммуникация, жасқа сай тіл
- Фтор лагы, фиссураларды герметизациялау
- Ата-анаға кеңес: фторлы паста, қант, түнгі бөтелке
- Алғашқы қаралу — бірінші тіс шыққанда, 1 жасқа дейін

Егде адамдар

Ауыз қуысы денсаулығы мәселелері

- Тіс жоғалту, алмалы протездер
- Түбір тіс жегісі, пародонтит
- Ауыз құрғауы (ксеростомия) — көп дәрі қабылдау (полипрагмазия) салдары
- Ауыз қуысы обыры қаупінің жоғарылауы
- Деменция, моторикасының нашарлауы — гигиенаның қиындауы

Көмек тәсілдері

- Толық медициналық анамнез, дәрілер тізімі
- Баяу, анық сөйлеу; есту/көру қабілетінің төмендеуін ескеру
- Қамқоршыларды үйрету, протез күтімі
- Үйде және күтім үйлерінде көмек көрсету
- Жоғары фторлы пасталар, жиі профилактикалық қаралу

Мүгедектігі бар адамдар

Қолжетімді орта

Пандустар, лифтілер, кең есіктер, кресло-арбадан ауысу мүмкіндігі, қолжетімді дәретхана.

Коммуникация

Есту қабілеті шектеулі адамдармен — жазбаша, ым тілі аудармашысы, ерін оқу үшін бетпе-бет; көру қабілеті шектеулі адамдарға — ауызша сипаттау.

Интеллектуалдық бұзылыстар және аутизм

Алдын ала дайындық (әлеуметтік әңгімелер, суреттер), тыныш орта, қысқа сеанстар, қамқоршының қатысуы.

Клиникалық тәсілдер

Кейбір жағдайларда седация немесе жалпы анестезия; профилактикаға басымдық; ақылға қонымды бейімдеу.

БҰҰ Мүгедектердің құқықтары туралы конвенциясы (Қазақстан ратификациялаған): денсаулық сақтауға кемсітусіз, тең қолжетімділік құқығы.

Мигранттар және көшіп келушілер

Кедергілер

- Тілдік кедергілер
- Медициналық сақтандыру мен құқықтық мәртебе мәселелері — ақылы көмек
- Денсаулық сақтау жүйесі туралы ақпараттың жоқтығы
- Мәдени айырмашылықтар, сенімсіздік, кемсітушілік қорқынышы
- Тұрақсыз жұмыс, уақыт пен қаражаттың тапшылығы

Шешу жолдары

- Кәсіби аудармашылар, көптілді материалдар
- Шұғыл стоматологиялық көмекке кедергісіз қолжетімділік
- Қоғамдастық ұйымдарымен ынтымақтастық
- Мәдени құзыреттілік (10-дәріс)
- Құқықтық мәртебесіне қарамастан құрметпен қарау

Осал топтармен жұмыстың жалпы қағидаттары

Қағидат	Практикалық мазмұны
Адамға бағытталу	Диагнозға немесе топқа емес, нақты адамның қажеттіліктеріне назар
Қолжетімділік	Физикалық, ақпараттық, қаржылық және уақыттық кедергілерді белсенді жою
Ақылға қонымды бейімдеу	Ұзағырақ уақыт, арнайы жабдық, сүйемелдеуші адам, ыңғайлы кесте
Автономия мен қорғау тепе-теңдігі	Шешім қабылдауға барынша тарту; қажет болса — заңды өкілдің қатысуы
Пәнаралық жұмыс	Педиатр, гериатр, әлеуметтік қызметкер, психолог, қамқоршылармен ынтымақтастық
Кемсітпеу және қадір-қасиет	Стереотиптерден аулақ болу, құрметті тіл қолдану

Қоғамдық денсаулық сақтау деңгейіндегі шаралар

- **Балалар:** мектептік және балабақшалық профилактика бағдарламалары, бақыланатын тіс тазалау, фтор лагы.
- **Егде адамдар:** ауыз қуысы денсаулығын гериатриялық көмекке және күтім үйлерінің стандарттарына енгізу.
- **Мүгедектігі бар адамдар:** қолжетімді стоматологиялық кабинеттер, мамандарды оқыту, арнайы стоматологиялық орталықтар.
- **Мигранттар:** шұғыл көмекке қолжетімділік, ақпараттық науқандар, қоғамдастық денсаулық қызметкерлері.
- **Деректер:** осал топтардың ауыз қуысы денсаулығын мониторингтеу — теңсіздікті көрінетін ету.

Қорытынды, бақылау сұрақтары және әдебиеттер

Негізгі тұжырымдар

- Осалдық — денсаулыққа зиян қаупінің жоғарылығы және көмекке қолжетімділіктің шектеулілігі.
- Әр топ үшін көмек коммуникация, орта және клиникалық тәсілдер арқылы бейімделеді.
- Ақылға қонымды бейімдеу және кемсітпеу — кәсіби және құқықтық міндет.
- Қоғамдық деңгейдегі бағдарламалар осал топтардың теңсіздігін азайтады.

Бақылау сұрақтары

1. Осалдық деген не? Интерсекционалдық ұғымын түсіндіріңіз.
2. «Айт — көрсет — жаса» әдісін сипаттаңыз.
3. Егде пациенттерде ксеростомияның себептері мен салдары қандай?
4. Аутизм спектрі бұзылысы бар балаға стоматологиялық қабылдауды қалай бейімдейсіз?

Ұсынылатын әдебиеттер: 1. WHO. Global oral health status report. Geneva: WHO, 2022. 2. WHO. Global strategy and action plan on oral health 2023–2030. WHO, 2024. 3. CDC. Health Disparities in Oral Health, 2024.